

Hozzászólás az FZO jelzeteinek kiegészítési javaslatához

Gócza Gyuláné

A Könyvtári Figyelő 1988/1 számában jelent meg Erdélyi Frigyesné *Flexibilis Zenei Osztályozás, kiegészítési javaslatok az apparátus jelzeteleséhez*¹ című munkája. A tanulmány Pethes Iván *A zeneirodalom és zeneművek osztályozása*² című doktori disszertációjából vett idézetekkel ismerteti azokat a nagy zenei osztályozási rendszereket, melyeket a Flexibilis Zenei Osztályozási rendszer (FZO) szerzője a kialakítás során figyelembe vett. Ezek után felidéri a rendszer legfontosabb elvi kérdéseit.

Erdélyiné kiegészítési javaslatai a hangszerekre vonatkoznak, ezért vázlatosan bemutatja az 1-es Szólóhangszerek főosztályt. Vitára bocsátja kiegészítési gondolatmenetét, és a mellékletekben közli konkrét javaslatait. Az alábbiakban a kiegészítési javaslatok sorrendjében vetem fel a problémákat.

Történeti hangszerek

Az összeállítás szervesen beépül Pethes Iván rendszerébe. Egyedül az ütőhangszereknél tesz engedményt a szerző, itt ugyanis a javaslat csak kétféle történeti típust különböztet meg: 181.9-es szakjelzet jelöli a történeti idiofon, a 186.9-es jelzet pedig a történeti membranofon hangszereket. Ez a jelzeteles nem felel meg a táblázat rendjének. Egyes hangszerek és azok történeti típusa így más szakcsoportba kerülnek, csak egy példát említek erre: a kasztanyetta szakjelzete 184.1, a javaslatban a történeti típus 181.9. Az ütőhangszerek osztálya alapvető átdolgozásra, kiegészítésre szorul, de mindenképpen, mint a többi hangszer, a régi ütőhangszerek is .9 számvégződéssel kell szerepeljenek az osztályon belül.

Észrevette és korrigálta Erdélyiné az FZO rendszer logikai menetében tapasztalható törést, nevezetesen a történeti zongorákat a hibás 169-es jelzet helyett 161.9 szákszámval jelöli.

Véleményem szerint a mellékletben felsorolt történeti típusok osztályozásánál kétféle megoldás lehetséges: 1. a régi hangszerek önálló jelzetet kapnak pl.:

112 .9	Történeti egyenes fuvola
.91	Blockflöte-cölöpflóta
.92	fistula angelica = fitula vulgaris, flute Angletterre
.93	flageolet = flageol, flaschenet, flegel, Pfeifenflöte
.94	goloubet = Galoubet, pipe and tabor, Schwegel
.95	kettős fuvola = Doppelflöte, double recorder
.96	pánsíp = flauto di Pan, flute de Pan, pandean pipe, panpipes, siringa, syrinx
.97	síp = fife, fischieta, Pfeife, pipe, sifflet, silbato, whistle

2. egyszerűbb és biztonságosabb, ha a .9 számvégződés után egyéni alosztással pontosan megjelöljük a régi hangszeret, tehát 112.9 pánsip. Ebben az esetben a jegyzékben elsőként szereplő névalakot fogadjuk el egységesített névformának. Ennek a megoldásnak nagy előnye, hogy az újabban felfedezett hangszerek könnyen illeszthetők a rendszerbe.

Népi hangszerek – Európán kívüli hangszerek

Rendkívül hasznos és szintén hiánypótló a 2. és 3. sz. melléklet anyaga, amelyben a népi és nem európai hangszerek szerepelnek. Az a mód, ahogyan az összeállító ezeket a hangszereket beilleszti a rendszerbe, azonban problematikus. A javaslat kiindulási alapja: az az új egyetemes zenetörténeti koncepció, amely szerint hasonlóan értékes a világ valamennyi népének zenekultúrája, a folklór és a műzene határai fel lazulnak, megkülönböztetésük merevnek, szimplifikálónak tűnik³. Ez az álláspont az FZO-ban úgy érvényesül, hogy egy hangszer és annak valamennyi változata azonos fő táblázati jelzetet kap. A történeti hangszertípusok esetében ez világosan érzékelhető, a népi hangszereknél csak egy-egy helyen (115.6 Népi oboatípusok, 141.8 Népi hegedű, 153.8 Népi citera, 154.8 Népi mandolin). Néhány népi hangszer jelölésére önálló jelzetet találunk pl. 113 népi furulya típusok, illetve a 8 számvégződés a hangszer európai népi típusát, a 9 pedig a nem európai népi típust jelöli, kidolgozásra vár megjegyzéssel.

Nézzük meg, mindezek az elvek hogy valósulnak meg a javaslatban: " A kiegészített FZO a nyitottan hagyott 118, 148 és 188 jelzeteket szűkítve, a hangszereket tudományos hangszerosztályozás számára elfogadható módon hierarchizálja. Az eredeti egyetemes folklór az Európán kívüli liturgikus és komponált zene hangszereinek jelzeteles azonos lesz azzal a megkülönböztetéssel, hogy az eredeti népzenei dokumentumok hangszereinek jelzeteleskor a fő táblázati számhoz etnikai közös alosztás járul." (61.p.) Vizsgáljuk meg először a kiválasztott fő táblázati számok helyét, rendszerbeli környezetét:

a 118-as szakjelzet a fúvóshangszerek fafúvók csoportjában, az egyéb európai fafúvókat jelölte. A kiegészítés szerint ide kerülne valamennyi népi és Európán kívüli fúvós hangszer, tehát a rézfúvósok is.

a 148 a vonóshangszerek csoportja az egyéb európai népi vonóshangszerek megjelölésére szolgált. A javaslat minden kordofon, azaz húros hangszer ide sorol.

a 188 az ütőhangszereken belül az egyéb európai népi ütőhangszerek jelzete, az új változatban pedig valamennyi népi és Európán kívüli idiofon és membranofon hangszer ide tartozik.

A hangszerek a rendszerben így két nagy csoportra bomlottak:

1. európai műzenei hangszerek (ide az FZO-ban eredetileg felsorolt hangszerek tartoznak),

2. népi és Európán kívüli hangszerek (ide a kiegészítési javaslatban felsoroltak tartoznak).

Rendszerezési szempontból a 2 csoport nem különíthető el egymástól. Ez a két csoport valójában három: európai hangszerek, Európán kívüli hangszerek és népi hangszerek. Mi indokolja azt, hogy valamennyi népi hangszer és az Európán kívüli hangszerek azonos osztályba kerüljenek? Nem szerencsés továbbá az sem, hogy csak a nem európai hangszereknél kerül azonos szakcsoportba a népi és a nem népi hangszer. Az európai hangszerek népi variánsai távol kerülnek a műzenében használt típustól (nem európai hangszerrel kapnak azonos jelzetet). A rendszerezésre kiválasztott 3 főtáblázati tartományon belül a hangszereket a népzenei hangszerosztályozásban használatos szisztéma szerint csoportosítja. Nem alkalmazkodik a táblázat eredeti rendjéhez, az Európán kívüli népi hangszereket a hangforrás alapján kialakított osztályokban sorolja fel. Illusztrálja a problémákat néhány példa:

FZO Kiegészítési javaslat			
114	klarinét	118.2	klarinétfélék
115	oboa	118.3	oboafélék
174	szájharmonika	118.5	szájharmonika, szájmuzsika
155	lant	148.11	lantfélék
153	citera	148.12	citera
184.1	kasztanyetta	181.9	kasztanyetta /történeti/
		188.12	kasztanyetta /népi/

Még egy apró megjegyzés; a javaslat szövegében az áll, hogy a népi hangszerek jelzetéhez etnikai közös alosztás járul. A 3. sz. mellékletben konkrét példaként a magyar népi hangszerek osztályozása található, az etnikai alosztás azonban elmaradt. Ezt nem is javasoljuk, hiszen sok hangszer eredetéről a tudományos munkák is eltérő véleménnyel vannak, találunk olyan hangszereket is, amelyek etnikai hovatartozása megállapíthatatlan. Csak megfelelő hangszertudományi források alapján adható etnikai jelzet, az ilyen források hiánya megnehezíti a munkát, és következtelenségekhez vezet.

Mindezek figyelembevételével javaslataim a következők:

- ne tegyünk különbséget a hangszerek között aszerint, hogy európai, vagy nem európai eredetűek,
- minden hangszer és annak népi ill. történeti típusa azonos csoporton belül helyezkedjen el.
- a .8 számvégződés jelentse a népi, a .9 számvégződés a történeti típust,
- a népi és történeti típusok részletes kifejtését tartalmazza a táblázat függeléke,
- a hangszercsoportok utolsó számát, a 9-es számvégződést tartjuk fenn az "egyéb", azaz az előbbi kategóriákba nem sorolható, vagy azonosíthatatlan hangszerek megjelölésére.

A fenti indokok alapján a népi és az Európán kívüli hangszerek szakjelzeteire tett javaslatot át kell dolgozni. Illeszteni kell az 1-es főosztály módosított táblázatához, amelynek vázlatát az alábbiakban közöljük.

1-es főosztály
SZÓLÓHANGSZEREK
vázlatos táblázat

- 10 Meghatározatlan, vagy alternatív hangszer
- 11 Fafúvók
- 111 **HARÁNTFUVOLA**
 - .1 Piccolo
 - .2 Nagy fuvola (C fuvola)
 - .3 Nem C hangolású fuvola
 - .8 Népi harántfuvola típusok
 - .9 Történeti harántfuvola típusok
- 112 **EGYENES FUVOLA**
 - .1 Blockflöte, C
 - .2 Nem C hangolású egyenes fuvola
 - .8 Népi egyenes fuvola típusok
 - .9 Történeti egyenes fuvola típusok
- 114 **KLARINÉT**
 - .1 B klarinét
 - .2 A klarinét
 - .3 Magasklarinét
 - .4 Basszusklarinét
 - .5 Szakszofon
 - .6 Tárogató
 - .8 Népi klarinét típusok
 - .9 Történeti típusok
- 115 **OBOA**
 - .2 Angolkürt
 - .3 Esz oboa
 - .4 Heckelphone
 - .5 Sarrusophon
 - .8 Népi oboa típusok
 - .9 Történeti oboa típusok
- 116 **FAGOTT**
 - .2 Kontrafagott
 - .8 Népi típusok
 - .9 Történeti típusok
- 117 **DUDA**
 - .8 Népi típusok
 - .9 Történeti típusok
- 119 Egyéb, az előbbi kategóriába nem sorolható (azonosíthatatlan) fafúvók
 - .8 Népi típusok
 - .9 Történeti típusok
- 12 Rézfúvók

- 121 VADÁSZKÜRT
- .1 B kürt
 - .2 F kürt
 - .4 Egyéb ventilkürtök
- 122 TERMÉSZETES KÜRT
- .8 Népi típus
 - .9 Történeti kürt
- 123 TROMBITA
- .1 C trombita
 - .2 B trombita
 - .3 F trombita
 - .4 Piszton
- 124 TERMÉSZETES TROMBITA
- .1 Egyenes trombita
 - .2 Hajlított trombita
 - .8 Népi típus
 - .9 Történeti trombita
- 125 HARSONA
- .1 Tolóharsona
 - .11 Alt harsona
 - .12 Tenor harsona
 - .13 Basszus harsona
 - .14 Kontrabasszus harsona
 - .3 Ventilharsona = 125.1
 - .8 Népi típus
 - .9 Történeti harsona
- 126 SAXKÜRT
- .1 B-szoprán saxkürt
 - .2 Esz-alt saxkürt
 - .3 B-tenor saxkürt
 - .4 Eufónium
 - .5 Szuzafon
 - .6 Tuba, helikon, bombardon
- 129 Egyéb, az előbbi kategóriába nem sorolható (azonosíthatatlan) rézfúvós hangszerek
- .8 Népi típusok
 - .9 Történeti típusok
- 14/16 Húros hangszerek
- 14 Frikciós (vonós) hangszerek
- 141 HEGEDŰ
- .8 Népi hegedűk
 - .9 Történeti hegedűk
- 142 MÉLYHEGEDŰ/BRÁCSA
- .9 Történeti típusok
- 144 CSELLÓ/GORDONKA
- .3 Violoncello piccolo
 - .9 Történeti cselló típusok
- 145 BŐGŐ
- .2 Öt-húrú bőgő

- .8 Népi típus
.9 Történeti bőgő típusok
- 146 Nem vonóval megszólaltatott frikciós hangszerek
FORGÓLANT, TEKERŐLANT, NYENYERE
.8 Népi típusok
.9 Történeti típusok
- 149 Egyéb, az előbbi kategóriába nem sorolható /azonosíthatatlan/ vonós és frikciós hangszerek
.8 Népi típusok
.9 Történeti típusok
- 15 Pengető hangszerek
- 151 HÁRFA
.8 Népi hárfák
.9 Történeti hárfa típusok
- 152 GITÁR
.8 Népi gitár típusok
.9 Történeti gitár típusok
- 153 CITERA
.8 Népi citerák
.9 Történeti citera típusok
- 154 MANDOLIN
.8 Népi mandolin típusok
.9 Történeti mandolin típusok
- 155 LANT
.8 Népi lant típusok
.9 Történeti lant típusok
- 156 CIMBALOM
.8 Népi cimbalom
.9 Történeti cimbalom típusok
- 159 Egyéb, az előbbi kategóriába nem sorolható /azonosíthatatlan/ pengető hangszerek
.8 Népi típusok
.9 Történeti típusok
- 16 Billentyűs-húros hangszerek
- 161 ZONGORA
.9 Történeti zongora típusok
- 169 Egyéb, az előbbi kategóriába nem sorolható /azonosíthatatlan/ billentyűs-húros hangszerek
.8 Népi típusok
.9 Történeti típusok
- 17 Levegővel működő billentyűs hangszerek
- 171 ORGONA
.8 Népi típusok
.9 Történeti típusok
- 172 HARMÓNÍUM
.8 Népi típusok
.9 Történeti típusok
- 173 HARMONIKA
.8 Népi típusok

- .9 Történeti típusok
- 174 SZÁJHARMONIKA
 - .2 Kromatikus szájharmonika
 - .8 Népi szájharmonikák
 - .9 Történeti típusok
- 179 Egyéb, az előbbi kategóriába nem sorolható /azonosíthatatlan/ levegővel működő billentyűs hangszerek
 - .8 Népi típusok
 - .9 Történeti típusok
- 18 Ütőhangszerek
- 181 Ütéssel megszólaló meghatározott hangmagasságú idiofon hangszerek
 - .1 XILOFON
 - .2 MARIMBAFON
 - .3 HARANG
 - .4 HARANGJÁTÉK
 - .5 HANGOLT GONG
 - .6 ÜLLŐ
 - .7 TEMPLE-BLOCK
 - .8 Népi típusok
 - .9 Történeti típusok
- 182 Ütéssel megszólaló fém idiofon zörejangszerek
 - .1 TÁNYÉR
 - .2 GONG (Tam-Tam)
 - .3 KOLOMP
 - .4 TRIANGULUM
 - .5 FÉMLEMEZ
 - .8 Népi típusok
 - .9 Történeti típusok
- 183 Ütéssel megszólaló fa idiofon zörejangszerek
 - .1 CLAVES
 - .2 OSTOR
 - .3 HENGERES FADOB
 - .4 FA TOM-TOM
 - .5 FA HARANGJÁTÉK
 - .8 Népi típusok
 - .9 Történeti típusok
- 184 Rázással megszólaltatott idiofon zörejangszerek
 - .1 KASZTANYETTA
 - .2 KEREPLŐ
 - .3 CSÖRGŐ
 - .4 TÖRÖK FÉLHOLD
 - .5 CABAZA
 - .6 RUMBA-TÖK
 - .7 TUBO
 - .8 Népi típusok
 - .9 Történeti típusok
- 185 Pengetéssel vagy dörzsöléssel megszólaltatott idiofon hangszerek
 - .1 ÜVEGHARMONIKA

- .2 DOROMB
- .3 GUIRO
- .8 Népi típusok
- .9 Történeti típusok
- 186 Meghatározott hangmagasságú membranofon hangszerek
 - .1 ÜSTDOB
 - .2 HANGOLT DOBOK
 - .3 BONGO
 - .8 Népi típusok
 - .9 Történeti típusok
- 187 Membranofon zörejhangszerek
 - .1 KISDOB
 - .2 PERGŐDOB
 - .3 TOM-TOM
 - .4 NAGYDOB
 - .5 KÉZIDOB
 - .6 CSÖRGŐDOB
 - .7 KONGA
 - .8 Népi típusok
 - .9 Történeti típusok
- 189 Egyéb, az előbbi kategóriába nem sorolható /azonosíthatatlan/ ütőhangszerek
 - .8 Népi típusok
 - .9 Történeti típusok
- 19 Mechanikus és elektronikus vezérlésű hangszerek
- 191 Mechanizmusok
 - .1 KÍNTORNA, VERKLI
 - .2 HARANGJÁTÉK
 - .3 ZENÉLŐ ÓRA, ZENÉLŐ DOBOZ
 - .4 JÁTÉKORGONA
 - .5 PIANOLA
 - .6 FLEXATON
 - .7 ORCHESTRON
- 192 Hangszerek elektromos erősítéssel
 - Alosztályozás a 14/18 szerint úgy, hogy az eredeti hangszertípus szákszámát közvetlenül csatlakoztatjuk a 192-höz
 - pl.: Elektromos gitár 192.152
 - Hammond orgona 192.171
 - Vibrafon 192.181.1
- 193 Tisztán elektronikus hangszerek és hangkeltő készülékek
 - .1 SZINTETIZÁTOR
- 194 MAGNETOFON és magnetofonnal manipulált készülék
- 195 COMPUTER

Az OKT Osztályozási Szakbizottsága által létrehozott, a zenei osztályozás helyzetével foglalkozó ad hoc munkabizottság örömmel fogadta Erdélyi Frigyesné

kiegészítési javaslatait. Kérjük a kollégákat, hogy további javaslataikkal, bírálatukkal járuljanak hozzá a zenei osztályozási rendszerek megújításához.

IRODALOM

1. ERDÉLYI Frigyesné: *Flexibilis Zenei Osztályozási Rendszer. Kiegészítési javaslatok az apparátus jelzeteleséhez* = *Könyvtári Figyelő* 34. évf. 1988. 1. sz. 50-67. p.
2. PETHES Iván: *A zeneirodalom és zeneművek osztályozása. Doktori disszertáció.* Bp. 1968. Gépiar. V,248,18 p.
3. KÁPÁTI János: *Az "Egyetemes zenetörténet" néhány metodológiai problémja* = *Magyar Zene* 1982. 3. sz. 223-232.p.
4. PETHES Iván: *A flexible classification system of music and literature on music.* Bp. 1967. OSzK-KMK., 49 p.
5. *The new Grove Dictionary of musical instruments.* Ed. Stanley Sadie. Vol. 1-3. London, Macmillan. 1984.
6. SACHS, Curt: *The history of musical instruments.* Norton, New York, 1940.
7. AVGERINOS, Gerassimos: *Hamdbuch der schlag- und Effektinstrumente.* Verlag das Musikinstrumente Frankfurt am Main. 1967. 225 p.
8. BLADES, James *Percussion instruments and their history* London, Faber and Faber. 1970. 509 p.
9. KOTONSKI, Włodzimierz: *A modern zenekar ütőhangszerei* Bp. Zeneműkiadó 1979. 132 p.

TURISZTIKAI SZAKKÖNYVTÁR működik Párizsban, a Trocadéron található kétezer négyzetméteres fiókkönyvtárban. Több mint 25 ezer utikönyv (minden országból és országról), ötezer térkép, 17 ezer diaposzítív áll a földrajzosok, az utazás szerelmesei és a szakemberek rendelkezésére az 1985-ben megnyílt könyvtárban, melynek alapját a Touring Club de France – addig csak tagjainak a rendelkezésére álló – húszezer kötetes könyvtára alkotta. A könyvtárhelyiség Párizs városának köszönhető, a dia-gyűjtemény pedig *Giscard d'Estaing* volt köztársasági elnök feleségének, aki itt helyezte letétbe 15 ezer darabból álló gyűjteményét. (Livers de France 1987. 85. sz.)